

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ НА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

ФОРМУЛАРНИЯТ ПРОЦЕС

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“

Област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки;

Професионално направление 3.6. Право (Римско частно право);

ТИХОМИР НИКОЛАЕВ РАЧЕВ

Задочен докторант по римско частно право

в Катедра „Теория и история на държавата и правото“

Юридически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Научен ръководител: проф. д. н. Малина Новкиришка – Стоянова

София

2018

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд	1
1. Обосноваване на избора на тема и значение на разглеждания въпрос ..	1
2. Предмет и задачи на изследването	5
3. Използвана научна методология	6
4. Структура на дисертационния труд	7
5. Библиография	9
II. Изложение на основните моменти в дисертационния труд	10
Глава първа „Понятие за формуларен процес. Източници и сведения.“ .	10
1. Функция на първата глава. Особеностите на източниците на сведения и тяхната интерпретация.....	10
2. Основни термини и понятия.	12
3. Понятие за формуларната процедура.	15
4. Възникване и развитие на формуларната процедура.....	17
Глава втора „Съдебната организация“	19
5. Същност на римските магистратури.....	19
6. Магистрати във фазата <i>in iure</i>	20
7. Решаващи органи	21
Глава трета „Развитие на процедурата“	23
8. Същност на фазите на производството.....	23
9. Действия на страните пред съдебния магистрат. Литисконтестация.	25
10. Действия на страните пред органа по същество. <i>Sententia</i>	27
III. Приносни моменти	29
IV. Публикации във връзка с дисертационния труд	31

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Обосноваване на избора на тема и значение на разглеждания въпрос

Като основа на частното право на страните от романо-германския правен кръг, римското частно право се изследва и преподава предимно с оглед неговите материалноправни институти. Традиционно въпросите, свързани с римския граждански процес, са поставяни в края на общите курсове по римско частно право, без да се разглеждат в дълбочина, с цел представянето на една по-обща картина на правораздаването в Древния Рим. Това положение може да се обясни както с развитието на романистичната традиция през вековете, така и с особеностите на съвременното юридическо образование.

След гибелта на Западната Римска империя през 476 г. сл. Хр. правото на римската държава влиза в пряко взаимодействие с правните традиции на варварските народи, намерили убежище на нейната територия. Принципите на правораздавателната дейност са бързо забравени след изчезването на римските държавни институции, респективно новообразуваните варварски държави биват повлияни единствено от материалното римско право.

На изток, в Константинопол, римското право продължава своето битие, намерило обективен образ в компилацията на император Юстиниан Велики, наричана *Corpus Iuris Civilis*. Източната Римска империя обаче в институционно отношение е значително по-различна от римската държава както през периода на Републиката, така и в периода на Принципата. Силното източно влияние води до промени в административното устройство, което съществено засяга и правораздаването, най-вече в употребата на екстраординарната процедура на мястото на класическата формуларна процедура. Въпреки това, различни книги на Юстиниановата компилация съдържат значителен брой текстове, някои обособени в самостоятелни глави, отнасящи се до правораздаването в неговия класически облик, доколкото това е било удачно за правораздаването през първата половина на VI век сл. Хр. Следователно *Corpus Iuris Civilis* не прекъсва

генетичната и функционална връзка между материалноправните институти и правораздаването, съобразявайки промените, настъпили след окончателното въвеждане на екстраординарната процедура.

Съдбата на римското право след неговото преоткриване в Болонския университет в края на XI и началото на XII век сл. Хр. предопределя отдаването на по-голямо значение на материалното право, отколкото на процедурните правила. Школите на глосаторите и постглосаторите се фокусират върху същността на материалните институти. Единствено Папската държава, като един от правоприемниците на римската държава, има необходимост от по-задълбочено разбиране и изследване на гражданския процес, поради което поръчва на най-изтъкнатия болонски доктор *Bulgarus* да представи накратко основните процесуални институти. Краткият трактат на *Bulgarus* за основите на гражданския процес представлява първото средновековно изследване на римскоправната традиция в областта на правораздаването.

Макар приложимо пряко в цяла Южна Франция – в т.нар. *Pays du droit écrit* – така и субсидиарно в германските градове-държави, римското право постепенно се откъсва от класическите процедурни основи най-вече заради особеностите на правораздаването във феодалното общество. Така в епохата на големите граждански кодификации място в Наполеоновия кодекс, а по-късно и в Германския граждански законник, намират материалноправните институти, респективно в техния следкласически и класически вид. Поради тази причина изследванията на римския граждански процес се свързват повече с римската държава, отколкото с римското частно право и се осъществяват по повод изследването на римското публично право, във връзка с римските институции.

Това „отделяне“ на римското материално и процесуално право има две основни последици – самостоятелното развитие на гражданския процес, което не почива на римскоправната традиция, и ограниченото разглеждане на римскоправните институти. По този начин не се взема предвид изменението на тези институти в кодификациите, значително отдалечаващо ги от духа на римското право и неговите принципи, зародили и развивали се в процеса на праворилагането.

Тези две последици оказват съществено влияние върху юридическото образование. Курсовете по римско частно право се съсредоточават върху материалните институти, за да обезпечат нужните познания в областта на римскоправната традиция с оглед тълкуването и прилагането на съвременните гражданскоправни институти с римскоправна основа. Така интересът към материалното римско право предопределя и значително по-малкия брой изследвания, посветени на процесуалното римско право.

Значението на правоприлагането за римското право може да бъде открито в дейността на римските юристи. Практическата насоченост на техните трудове е обусловена от римското правосъзнание, което възприема материалноправните институти и процедурата за тяхната защита в своеобразно единство. Това е видно най-добре от текста D. 44.7.51: *Nihil aliud est actio quam ius quod sibi debeatur iudicio persequendi*. (Акцията не е нищо друго освен правото да се търси чрез съд онова, което ни се дължи¹). Заедно с това значението на правораздаването за развитието на правото може да бъде забелязано и в насочеността на римската юриспруденция – коментарите на преторския едикт (*libri ad edictum*), както и отговорите на практически въпроси (*responsa*) са безспорно доказателство, че отделянето на процеса от материалните институти за римските юристи е било немислимо.

Имайки предвид това принципно положение на римската юриспруденция се стига до въпроса дали римското частно право може да бъде анализирано пълноценно и разбрано правилно, ако продължава отделянето на материалното право от процеса. С оглед правилния подход към историята на частното право в Европа и в частност към римското право, отрицателният отговор изглежда за предпочитане. Аргументи в тази насока могат да бъдат намерени в целите на правните изследвания и юридическото образование.

Всяко изследване е насочено към установяване и анализиране на едно явление, с цел създаване на достоверно познание за същността на това явление и неговото значение. В тази връзка правните изследвания целят установяването и анализирането на правните институти, с цел детайлното им познаване. От своя

¹ Преводът е по Андреев, М. Римско частно право. София, Софи-Р, 1993, с. 90.

страна юридическото образование е насочено към създаването на задълбочени познания по отношение същността на правните институти и изграждане на юридическо мислене, с оглед участието на юриста в праворилагането.

Ето защо както пълноценното изследване на римското право, така и неговото преподаване са невъзможни без единно разглеждане на римското материално и процесуално право. Само чрез изследването на институти във връзка с римските процедури може да се придобие правилна представа за тяхното възникване, изграждане и същност в различните етапи от развитието им. Възприемането от студентите на логически завършени понятия, институти и конструкции, каквито са целите на обучението по римско частно право², е немислимо без обясняването им в светлината на римското правораздаване.

От тази гледна точка, необходимостта от изследване на римския граждански процес е необходимо както за осъществяването на последващи правни изследвания, имащи за предмет римскоправни въпроси, така и за целите на юридическото образование. Тази необходимост е предопределена от една страна от липсата на достатъчно изследвания на български език върху тази материя, а от друга от времевата отдалеченост на основните трудове, разглеждащи римските процедури.

Българската научна книжнина, посветена изцяло на римския граждански процес, не е голяма. Лекционният курс на М. Андреев и статиите му по темата са издадени през 1947-1948 г., а в по-ново време (през 2015 г.) е издадена статията на М. Новкиришка по отношение на института *litem suam facere*³.

Чуждестранните трудове върху римските процедури, създали основните теории за същността на процесуалното римско право, са публикувани от края на XIX до началото на втората половина на XX век:

- *Die klassische Prozeßformel* на авторитетния австрийски учен Морис Власак (1854-1939) е издаден през 1924 г.;

² Вж. Андреев, М. Цит. съч., с. 19.

³ Вж. Новкиришка-Стоянова, М. *Litem suam facere*. В: IUS ROMANUM 2/2015 - <http://iusromanum.eu/en/periodicum/numeri/2015/2>

- *Institutionen des römischen Zivilprozeßrechts* на австрийския историк на правото Леополд Венгер (1874-1953) е издаден през 1925 г.;
- *Das römische Zivilprozessrecht* на австрийския учен Макс Казер (1906-1997) е издаден през 1966 г.;
- *Il Processo civile romano* в два тома на италианския романист Джовани Пулиезе е издаден през 1963 г.;

От средата на XX век до наши дни са провеждани изследвания на римския граждански процес, фокусирани предимно върху отделни процесуални институти. Съвременен цялостен изследван на римските процедури или на някоя от тях не е извършвано.

Важно е да се отбележи, че Михаил Андреев посвещава първите си изследвания именно на римския граждански процес. Той поставя и материята за гражданския процес в началото на своя курс, след краткото представяне на римските държавни институции и източниците на римското право. Този дидактически подход спомага за правилното и пълноценно усвояване на римскоправната материя. Задълбоченото познаване на римските процедури се явява като необходима предпоставка за обучението по римско частно право.

В тази връзка, изследванията на римските процедури са необходими за създаване на приемственост в българската романистична литература, с цел подобряване на обучението по римско право и улесняването на последващи романистични изследвания.

2. Предмет и задачи на изследването

Предметът на настоящото изследване е римската формуларна процедура. Тази процедура възниква и развита се в периода на предкласическото и класическото римско право, поради което носи белезите както на древните етапи от неговото развитие, така и на етапите, които могат да бъдат определени като върхна точка от развитието на римското право. Именно в проследяването на възникването и развитието на формуларната процедура могат да се открият

отговорите на различни въпроси, засягащи същността на римската държава от една страна и посоките на развитие на правото от друга. Изследването на формуларната процедура е обвързано с развитието на римското държавно устройство, с политическата, социалната и културна обстановка в римското общество към определени моменти и от тази гледна точка може да предостави различни сведения за историята на Древния Рим като цяло.

Предметът на изследването предопределя и задачите, поставени пред него, както следва:

- Изясняване причините за възникването на формуларната процедура;
- Установяване същността на формуларната процедура:
 - времевия и териториален обхват;
 - историческите основи;
 - основните принципи;
 - фази и етапи;
 - основни понятия и институти;
- Влияние на формуларната процедура върху развитието на материалното римско право;

3. Използвана научна методология

Изследванията, свързани с римското право, са комплексни. Тяхната научна основа включва както общонаучни, така и специални методи. Само чрез този подход анализът на отделните институти може да бъде извършен пълноценно.

От общонаучните методи най-подходящо приложение могат да намерят:

- диалектическият метод, чрез който може да се достигне до разгръщане и помиряване на противоположни твърдения, наричани тези и антитеза, в хода на тяхното всестранно обсъждане и

разрешаването на противоречията чрез задълбочена и рационална аргументация;

- историческият метод, който улеснява изследването на процесуалните институти във връзка с историческите промени в римското общество и явленията, които влияят на неговото развитие – териториална експанзия, политически реформи, културен обмен с други народи и т.н.
- критично-аналитичният метод, който е необходима предпоставка за правилното установяване същността на определени римскоправни институти и обективността на тяхната реконструкция в романистичната литература;

Специално приложение в романистичните изследвания, в това число и настоящото, имат:

- правно-догматичният метод, който спомага за установяването на приликите и разликите със съвременните институти, респективно за достигне до чисто познание за римското право;
- сравнително-правният метод, който предполага съпоставянето на системата на римското право с други антични правни системи, най-вече правната система на елинския свят, а също така улеснява установяването на римскоправната традиция и нейното отражение в правните системи след гибелта на римската държава;

4. Структура на дисертационния труд

Първата глава на дисертационния труд **„Понятие за формуларен процес. Източници на сведения.“** разяснява различни предварителни въпроси, свързани с историческите извори и основните понятия. Особено внимание е обърнато на изясняването на римскоправните понятия в светлината на тяхната етимология и развитието на съдържанието им. Заедно с това са разгледани различни теории, засягащи възникването на правораздаването в Древния Рим. Във връзка с

държавно уредената защита на субективните права са разгледани и особеностите на римската акция, като първообраз на съвременния иск. Проследено е възникването и развитието на основните процесуални принципи. Раздел I посочва кои са основните юридически и неюридически извори, относими към формуларната процедура – *римските закони, преторския едикт, римската юриспруденция и литературни произведения*. Раздел II разглежда основните понятия и термини – *граждански процес, акция и иск, правораздаване, защита на субективни права, правен спор и други*. Възникването и развитието на правораздаването и в частност на формуларната процедура е разгледано в Раздел III.

Втора глава „**Съдебната организация**“ проследява развитието на правораздавателните органи от царския период до началото на Принципата. Главата има три раздела, всеки от които разглежда правораздавателните органи, в зависимост от тяхната функция във формуларната процедура. Раздел I проследява развитието на органите във фазата *in iure*, започвайки от основите на римските магистратури и анализа на римския цар като пръв правораздавателен орган на римската държава. Консулите са разгледани в светлината на развиващите се принципи на управление на Републиката, намерили приложение в изграждането на преторската магистратура. Наред с преторите са разгледани и други магистратури, участващи в разрешаването на спорове между частни лица.

Раздел II представя органите във фазата *apud iudicem*. Разгледани са изискванията за заемането на длъжността заклет съдия, както и особената компетентност на *recuperatores* и *centumviri*. Развитието на римската държава и разширяването на териториалния обхват на римската държава, довели до приобщаването на италианските муниципии, са представени в главата, като акцентът пада върху отношенията на Рим, обособяващ се като метрополия, с муниципиите и провинциите. Раздел III отделя внимание и на органи, в чиято компетентност попада и особено гражданско правораздаване – *decemviri* и *comitia*.

Трета глава „**Развитие на процедурата**“ разглежда формуларната процедура в нейната динамика като за разрешаване на гражданскоправни спорове. Представена е общата характеристика на производството, разделението на фази и

етапи, както и нейното приложно поле в Раздел I. Раздел II разкрива особеностите на фазата пред съдебния магистрат, като са разгледани действията на магистрата и страните. Внимание е обърнато на същността на формулата, нейните части и значението ѝ за формуларната процедура. В тази връзка критично е анализирана възприетата в съвременната романистика теория за договорния характер на *litis contestatio* и е направен обзор на нейната същност и действие.

Раздел III проследява развитието на процедурата пред заклетия съдия. Направена е характеристика на дейността на съдията – на неговите задължения и отговорност във връзка с разрешаването на спора. Наред с това е представена дейността по доказване на твърденията на страните и доказателствените средства, използвани във формуларната процедура.

Същността на решението на заклетия съдия, неговото действие и последици, в частност силата на пресъдено нещо, са разгледани в Раздел IV. Защитата от пороци на решението на заклетия съдия е предмет на Раздел V.

В изпълнение на нормативните изисквания спрямо дисертационните трудове за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, настоящият труд съдържа увод, три глави, заключение, следвано от библиография на използвана литература, индекс на използваните исторически източници и декларация за оригиналност. Разделите на главите са обозначени с римски цифри, като отделните подразделения са номерирани систематично с арабски цифри. Въведена е номерация на редовете отделно за всяка страница, с цел улесняване на ориентирането в текста.

Използвани са множество латински текстове, които са преведени успоредно на български. Всеки текст е означен, като е използвана общоприетата за латинските текстове система.

5. Библиография

Използваната литература се състои от 149 заглавия, от които 52 на български език и 97 на чужд език. Чуждоезиковата литература е предимно на

френски и английски език, като има използвани трудове на италиански и руски. Използвани са 27 статии, 7 речника и 3 интернет портала за справочна литература.

II. Изложение на основните моменти в дисертационния труд

Глава първа „Понятие за формуларен процес. Източници и сведения.“

1. Функция на първата глава. Особеностите на източниците на сведения и тяхната интерпретация.

Функцията на Първа глава е да представи основните източници на сведения, систематизирайки ги според различни класификационни критерии. Наред с това главата въвежда читателя в терминологичните особености на римското правораздаване, в светлината на разграничението между съвременния смисъл на понятията и тяхното автентично римскоправно значение. В тази връзка акцентът е поставен и върху историческото развитие на процедурите и най-вече върху основните теории за възникването на правораздаването.

Особеностите на източниците на сведения за формуларната процедура се свързват на първо място с различията в смисловото съдържание на основни понятия. Така например лексемите *lex*, *constitutio* и *comitia (curiata, centuriata, tributa)*, които на български език се превеждат съответно като *закон*, *конституция* и *народно събрание*, имат особено римскоправно значение, различно от съвременното, което може да бъде изяснено само при разглеждането на лексемите в контекста на римското държавно устройство към определен момент и имайки предвид римскоправното разбиране за тях. По своята същност *lex* е акт, приет от събранието на боеспособното римско население по предложение на римски магистрат, с който се създават права и задължения. Събранието гласува само положително или отрицателно, без да може да въвежда промени в предложения акт. От тази гледна точка между *lex* и *закон* знак за равенство може да се постави под съмнение.

Разглеждането в исторически контекст е необходимо, имайки предвид, че първият и основен писан римски закон – *Lex XII Tabularum* (*Закон на XII-те Таблици*), не е изработен и приет по този начин, съдейки по сведенията, намиращи се в Дигестите и в историята на Тит Ливий. Ето защо, когато лексемата *lex* се превежда като закон, трябва да се има предвид, че между двете понятия тъждеството може да бъде постигнато единствено с точно определени условности.

Особено внимание е обърнато на преторския едикт като източник на римското право. Чрез анализа на този източник може да бъде установена на първо място особената позиция на съдебния магистрат както в процедурата, така и в цялата правна система. Поради тази причина преторският едикт трябва да бъде изследван от една страна във връзка с процедурата и най-вече с формулите, които въвежда за защита на субективните права, а от друга като източник на хонорарното право – *ius honorarium*, което представлява свързваща подсистема в структурата на римското право, имаща за цел улесняването на взаимодействието между древното цивилно право – *ius civile*, и създаващото се поради засилването на международни търговски отношения право на народите – *ius gentium*. В тази връзка задълбоченият анализ на причините за възникването и средата на развитие на формуларната процедура е немислим без предварителния анализ на преторския едикт от тези две гледни точки.

Трябва да се посочи също, че голяма част от източниците на сведения за формуларната процедура са достигнали до наши дни не в оригинал, а на различни фрагменти, съдържащи се предимно в неюридически извори. Така например *Законът на XII-те Таблици* е възстановен от сведенията за него, които се намират в произведенията на Тит Ливий, Цицерон, Авъл Гелий и други. Цялостният текст на закона е продукт на възстановки, които съдържат интерпретациите на различни учени. Критичният анализ на възстановените текстове е необходим, за да се преодолее, доколкото това е възможно, условността, която се поражда при използването им, свързана с тяхната достоверност.

Казаното по-горе е относимо и към преторския едикт, като един от основните източници на сведения за процедурните правила. Той е възстановен от немския учен Otto Lenel през 1883 г., като последното издание приживе на автора

е през 1927 г. След това издание броят на откритията, даващи сведения за римските процедури, е нараснал, като най-важни са откритите текстове от Четвърта книга на Институциите – *Institutiones*, на класическия римски юрист Гай, публикувани през 30-те години на XX век от италианския романист Винченцо Аранджо-Руиз, както и текстът на *Lex Irnitana*, даващи подробни сведения за осъществяването на правораздаването в провинциите и приложението на формуларната процедура извън Рим. Тези открития допълват Веронския палимпсест, открит през 1817 г., и дават допълнителни сведения за правораздаването в Рим през класическия период. Новооткритите текстове обаче не са били познати на Lenel, което е основание към възстановения от него текст да се подхожда с повишено внимание.

2. Основни термини и понятия.

В достъпната на български език романистична литература не може да бъде открито завършено понятие за римския граждански процес, което да залегне като основа при изграждането на общата му характеристика. Повечето български автори пристъпват към обяснение на средствата, с които древните римляни защитават своите права и тяхното развитие през различните епохи. Приблизително по същия начин подхождат и чуждоезичните автори, които дават предимство на отделни, свързани с процеса понятия, с които боравят историческите извори на римското право.

Този подход е оправдан дотолкова, доколкото самите римски юристи не изследват правото от догматична гледна точка и не се стремят към теоретични обобщения, респективно избягват дефинирането. Заедно с това римските юристи не влагат в словосъчетанието *гражданско право* онова съдържание, което има то днес. Съответно между *ius civile* и *гражданско право* няма тъждество. Думата *процес* е непозната за римското право във всичките епохи от развитието му. За дейността на магистрата и заклетия съдия, свързана с разрешаването на спорове между частни лица, е използвана предимно лексемата *cognitio*. Следователно

конструкцията *граждански процес* от гледна точка на римското право е неприложима.

Имайки предвид казаното по-горе, възникват следните въпроси, свързани с понятийния апарат, а именно:

- какво е съдържанието на понятието *cognitio*;
- какви са сходствата и различията между *cognitio* и съвременния *граждански процес*;
- кога лексемата *processum* започва да се употребява в юридически смисъл и как се развива нейната смислова натовареност;

Възможността за представянето на определение за римски граждански процес е обусловена от намирането на отговори на така поставените въпроси. На първо място трябва да се посочи, че лексемата *cognitio* означава буквално *опознавам нещо, разбирам нещо*. Юридическа конотация лексемата възприема в един по-късен момент, като в съчиненията на Цицерон тя е използвана в смисъл на *съдебно разглеждане на даден спор*. С оглед тази конотация се появяват и словосъчетанията *cognitio ordinaria*, обозначаващо обикновения ред за разглеждане на спорове между частни лица, както и *cognitio extra ordinem*, т.е. разглеждане на спорове по ред, различен от обикновения. Следователно римскоправното разбиране за *cognitio* се състои в познавателна дейност на магистрата и заклетия съдия (или само на съдията – *extra ordinem*), насочена към разрешаването на възникнал спор между частни лица, която се извършва в определена последователност (в определен ред).

За отговор на втория поставен въпрос е необходимо съпоставянето на гореизложеното със съвременната представа за граждански процес. Поради тази причина трябва да се издири предложението на съвременната процесуална доктрина за определение на гражданския процес. Според П. Абрашев гражданският процес е юридическо отношение между съда и страните, имащо за крайна цел да се добие защита на гражданските права в полза на техните притежатели. Същият автор провежда разграничение между процес и съдопроизводство, като последното се обяснява като система от юридически

правила, които нормират съдебните действия, насочени към защитата на гражданските права.

Ж. Сталев разглежда гражданския процес като защита-санкция, като производство и като система от правоотношения. Като защита-санкция същността на гражданския процес се състои във възстановяване с помощта на държавна принуда законосъобразното развитие на гражданските правоотношения. В този смисъл гражданският процес противостои на правонарушението чрез три основани способа за защита-санкция – исков, обезпечителен и изпълнителен процес. Като производство гражданският процес представлява съвкупност от предписани в процесуалния закон последователни действия на защитния орган и на лицата, адресати на защитния и санкционния правен акт, чрез който гражданският процес дава защита и налага санкция. Представян като система от правоотношения, гражданският процес обхваща общо две групи правоотношения – основни (между защитния орган и страните по делото) и допълващи (с вещите лица, свидетелите, процесуалните представители и др).

От тази гледна точка се поставя въпросът дали трябва да говорим за римско съдопроизводство или за римски граждански процес. По отношение на съдопроизводството трябва да се започне от там, че съд, в съвременният смисъл на понятието, не е съществувал в Древния Рим. Не може също така да се твърди, че *Законът на XII-те Таблици* и другите законодателни актове създават система от правила, която обвързва съдебния магистрат в дейността му по разглеждането на отделните спорове. Поради тази причина не следва да се приеме, че съществува римско съдопроизводство или в частност формуларно съдопроизводство.

По отношение римското право и гражданския процес като отношение, можем да стигнем до извода, че при защитата на правата в Рим не възниква отношение единствено между съдебния магистрат и страните. Приемайки въобще, че се създава някакво отношение, в него не участват само магистратът и страните, а освен това се пораждат както отношение между страните и заклетия съдия от една страна, така и отношение между него и магистрата от друга, тъй като страните участват косвено в създаването на отношението между тях и съдията. Следователно защитата на правата в Рим значително се различава от

съвременния граждански процес. Поради тази причина, процедура е приблизително най-точният правно-технически термин за обозначаване защитата на правата в Рим, като към всеки етап от историческото развитие следва да се използва съответното прилагателно – легисакционна, формуларна и екстраординарна процедури.

Що се отнася до последния въпрос, има сведения най-рано от 1341 г. за употребата на френския термин *procédure*, в смисъл на начини (форми), чрез които можем да търсим съдебна защита. През 1477 г. понятието е употребено в писмо на Луи XI до Парламента на Париж с доразвито по следния начин значение – *съвкупност от правила и формалности, които трябва да бъдат следвани при разглеждането и разрешаването на едно съдебно дело*. Разбира се, употребата на понятието в този смисъл, при това в писмо-заповед от френския монарх, означава, че в предходните години се е наложила практиката разглеждането на съдебните дела да се обозначава именно с думите производство, процедура, процес.

Трябва да се отбележи, че вероятната причина за промяната в юридическата лексика е свързана предимно със същността на френската държава и ролята на монарха. Органите, натоварени с разглеждането на делата, правораздават от името на краля. Тяхната власт произтича от неговата. Респективно той може да определя реда, по който ще се осъществява правораздаването. Тези факти свидетелстват за йерархичност и институционализация на правораздаването, което означава концептуално различие с разрешаването на споровете в римското право от епохите преди Домината.

3. Понятие за формуларната процедура.

За да се даде определение за формуларна процедура, трябва да се разгледат нейните основни характеристики. Значение за правилното ѝ дефиниране има определянето на основните функции на магистрата и страните, същността на формулата и начинът, по който се извършват процесуалните действия.

Формуларната процедура е един от способите за разрешаване на спорове, възникнали между частни лица. Решаващ и ръководещ орган е съдебният

магистрат – градския или peregrinския претор, а орган по същество е заклетият съдия или друг орган с особена компетентност.

Процедурата е разделена на две фази. Първата фаза възниква и се развива пред съдебния магистрат – т.нар. фаза *in iure*, а втората възниква пред съдебния магистрат, но се развива пред заклетия съдия – *apud iudicem*. Основни етапи на фазата *in iure* са предявяването на акцията от ищеца, противопоставянето на възраженията на ответника, установяването на спора, чрез съставянето на формула – *litis contestatio*, и връчването на формулата на ищеца за продължаване в следващата фаза. Етапите на фазата *apud iudicem* са предаването на формулата на заклетия съдия и нейното прочитане, изслушване на страните, провеждане на доказването и издаване на решение от заклетия съдия.

Единият от двата основни акта в процедурата е съставяната от магистрата формула. Тя представлява писмена програма, която включва съществените елементи на спора, наподобяваща съвременния доклад на съдията-докладчик по делото. Важно е да се отбележи, че страните участват както в съставянето на формулата, така и в нейното изпълнение, следователно може да се твърди, че формулата е адресирана както до заклетия съдия, така и до страните.

Дейността на магистрата и на заклетия съдия е подчинена на определени ръководни начала. Активното участие на страните и в двете фази обуславя както принципа на диспозитивното начало, така и принципа на състезателност. Заедно с това формулата въвежда и принципа на разкриване на обективната истина, тъй като съдията е длъжен да разреши спора в съответствие с доказаните от страните твърдения.

С оглед казаното по-горе може да се направи изводът, че *формуларната процедура е подчинен на определени ръководни начала способ за разрешаване на спорове между частни лица, със съдействието на съдебния магистрат, изразяващо се в съставянето на писмена програма – формула, изпълнявана от трето, незаинтересовано от спора лице и страните, с цел окончателното разрешаване на спора чрез издаването на решение – *sententia*, съответстващо на установено от органа по същество действителното фактическо положение.*

4. Възникване и развитие на формуларната процедура.

Според повечето автори формуларният процес представлява продължение и развитие на монополизиран от държавата арбитраж. Теорията обяснява *litis contestatio* като сключван от страните договор, чрез който те заявяват, че ще се подчинят на бъдещото решение по конкретния спор. Погасителното и правопораждащото действие на литисконтестацията се привеждат като аргументи в тази посока.

Заедно с това, участието на магистрата в процеса се счита за индигия за минимална намеса на държавата в арбитража. Самото разделение на процеса на две части (публична и частна) също се посочва като доказателство за генетичната връзка с арбитража. Смята се, че първоначално страните са избирали трето лице, което да разреши спора и предварително са се споразумявали да се подчинят на решението му. Впоследствие била добавена фазата, в която това договаряне се осъществявало в присъствието на магистрата и свидетели.

Изложената теория дава основание за критика в няколко насоки. Не могат да бъдат споделени представяните в подкрепа на теорията за „одържавения“ арбитраж аргументи, свързани с литисконтестацията. Също така трябва по-детайлно да се проследи развитието на способите за разрешаване на спорове – от самопомощ, през арбитраж, до държавно организирана процедура, за да се установи дали има генетична връзка между някои от способите.

От самото възникване на римската държава самопомощта е ограничавана от една страна от фигурата на *pater familias* във вътрешните на римската фамилия отношения, а от друга страна от римския *rex* (цар) в отношенията между членовете на отделните фамилии. В този ред на мисли както в римската фамилия, така и в римското общество като цяло е съществува строга йерархия, която препяства самореализирането на права, респективно ограничава самопомощта. В периода на Републиката *Законът на XII-те Таблици*, съдържащ значителен брой текстове, посветени на правораздаването, е доказателство, че самопомощ е допускана само със съдействието на държавната власт.

Не могат да бъдат споделени и представяните в подкрепа на теорията за „одържавения“ арбитраж аргументи, свързани с литисконтестацията. Терминът *litis contestatio* се интерпретира като „определяне, установяване на спора“. Чрез този акт преторът запечатва формулата, която да бъде предадена на заклетия съдия за решаване на спора по същество. Този акт се извършва от магистрата, а не от страните. Не са известни сведения за възможност на страните сами да сключат такъв процесуален договор – нито преди, нито след отнасянето на спора до магистрата. Освен това, страните са длъжни да се съобразят с формулата, предавана на заклетия съдия не по силата на своите изявления, а по силата на империума на магистрата, въплътен във формулата. Следователно литисконтестацията не свидетелства безспорно, че първично съществува частният арбитраж, а намесата на държавата в него и монополизирането му е пътят на постепенното му превръщане в държавно уреден способ за разрешаване на спорове.

Тези факти отричат договорния характер на литисконтестацията и създават съмнение в достоверността на анализирания теория. Може да се предполага, че гражданското правораздаване не е изградено върху основите на арбитража. По-скоро паралелно се създават два режима за разрешаване на частноправни спорове, като и двата са насочени към ограничаване на самопомощта – напълно естествено развитие на едно държавно организирано общество.

5. Същност на римските магистратури

Втората глава анализира същността на отделните магистратури в Рим и проследява тяхното развитие. Чрез анализа на магистратурите може да се установи какво е влиянието им върху развитието на правораздаването. Нещо повече, същността на отделните магистратури и в частност на съдебния магистрат – *градски и перегрински претор* – разкрива развитието на принципите на държавното управление, в това число и принципите на правораздаването, от които са се ръководили органите в двете фази на производството.

Противно на днешното съдържание на понятието *магистрат*, в Рим то не е обозначавало единствено държавните органи, натоварени с правораздаването, а всички органи, изпълняващи публични функции. Йерархизацията на магистратурата обуславя разделението ѝ в зависимост от различни класификационни критерии, като най-важните деления са:

- *магистрати с imperium и магистрати без imperium;*
- *магистрати в Рим и извън него;*

Във връзка с магистратурите и тяхното разделение трябва да бъдат разгледани няколко важни понятия. На първо място е понятието *imperium*. То произтича от глагола *impero*, чието основно значение е *командвам, нареждам, ръководя*. Най-близък синоним на *impero* е глаголът *iubeo*, означаващ *заповядвам*. В контекста на магистратурите *imperium* е висшата военна и гражданска власт. Именно въз основа на тази власт магистратите могат да участват в разрешаването на спорове между частни лица.

Във връзка с *imperium*-а на магистрата трябва да бъде добавено понятието *iuris dictio*, буквално означаващо *посочвам, показвам правото*. Разглеждано в контекста на предкласическите автори неговото смислово съдържание се свързва с определена част от властническите правомощия на магистрата, а именно с *възможността за правораздаване върху населението на определена територия*.

Римското правосъзнание възприема *iuris dictio* първоначално като властово правомощие, а впоследствие неговото съдържание се допълва с основанието на съдебния магистрат да променя правото *за обща полза*. Следователно правораздаването още от възникването на римската държава е свързано с държавните органи, което обуславя необходимостта от проследяване развитието на системата на магистратурите и основните принципи, довели до тяхното създаване и функциониране като част от римския държавен апарат.

6. Магистрати във фазата *in iure*

Пълноценното и задълбочено проследяване на развитието на магистратурите трябва да започне от създаването на римската държава и същността на римския цар. Заедно с него трябва да бъдат разгледани и колегиите на жреците, които и в републиканския период, според сведенията на Дигестите, продължават да участват активно в правораздаването.

Същността на царската власт, съпоставена със същността на консулите разкрива принципите, които стоят в основата на римското републиканско управление. Преминаването от едноличната, пожизнена и неотговорна длъжност на царя, към колективната, временна и отговорна магистратура води до значителни промени в правораздаването. Появява се възможност за намеса на единия магистрат в дейността на другия – т.нар. *intercessio*, което създава първата възможност за контрол върху упражняването на държавната власт, в това число и върху правораздаването. Заедно с това дейността на консулите е значително по-освободена от религията, което води до засилване светския характер на правораздаването, което от своя страна му дава възможност да се развива самостоятелно и да се ръководи от свои принципи.

Натовареността на консулите налага създаването на нова магистратура, която да е специално натоварена с гражданското правораздаване. Така възниква преторската магистратура. Като производна на консулската, преторската магистратура притежава обща и специална компетентност. На основание общата си компетентност преторът е задължен да изпълнява функции, подпомагащи

дейността на консулите. Важно правомощие във връзка с разглеждания проблем е да предоставя съдействие в съдебното администриране на отношения, в които няма спор – *iurisdictio voluntaria*. Сред правомощията, включени в специалната компетентност на претора, централно място заема гражданското правораздаване – *iudicia privata*.

Дейността на претора е свързана и с правото му като магистрат да издава *едикт*. Преторският едикт в частност се обособява като един от източниците на писаното римско право. Това обуславя насочването на правната наука в Древния Рим към анализиране на практиката на съдебния магистрат. Тоест, от една страна се развива тълкуването на Закона на XII-те таблици, а от друга практиката на съдебния магистрат, във връзка със закона. Това същевременно е предпоставка за развитието на юридическата техника както на магистратите, така и на юристите. Чрез развиващата се юридическа техника постепенно практиката започва да отсява непреходните институти, които да застанат в основата на римското право.

Развитието на гражданския оборот води до създаването на допълнителни нисши магистратури като курулните едили, а териториалната експанзия налага създаването на префекти, чиято дейност е насочена към правораздаването в италианските градове. С длъжността на провинциалните управители, след учредяването на първите провинции и обособяването на Рим като метрополия, се свързва и възникването на екстраординарната процедура – *cognitio extra ordinem*, която ще се превърне в основната процедура на Домината.

7. Решаващи органи

Във втората фаза на формуларния процес, органът, който най-често разрешава споровете по същество, след като установи действителното положение, е заклетият съдия – на латински *iudex unus*. Поверената му дейност предполага въвеждането на определени изисквания спрямо личността на заклетия съдия, отнасящи се до неговия пол, възраст, гражданство, обществено положение и прочие.

Важен въпрос, свързан със заклетия съдия, е неговата юридическа подготовка. По правило не е необходимо заклетият съдия да бъде юридически подготвен, като предимство се дава на житейския опит и мъдростта на съдията. Впоследствие обаче има сведения, че повечето заклетни съдии имат свои съветници-юристи, а повечето юристи са избирани като заклетни съдии.

Дейността на заклетия съдия е свободна от всякаква форма, макар закона, преторския едикт и конкретната формула да създават значителни ограничения при нейното провеждане. Заклетите съдии участват дейно в процедурата, стремейки се към публичност. Доказването се извършва най-често чрез свидетелски показания, изложени на форума пред заклетия съдия, който преценява по вътрешно убеждение тяхната достоверност. Нещо повече, заклетият съдия изглежда е длъжен да се мотивира защо издава точно такова решение. Мотивите вероятно се състоят в това да бъде изложено пред страните какво заклетият съдия е преценил, че е доказано, какви са неговите изводи, респективно защо решението по спора е такова.

От казаното по горе във връзка със същността на заклетите съдии може да бъдат изложени следните заключения, които са приложими и към останалите органи, решаващи споровете по същество – *centumviri* и *recuperatores*:

- Избирането на заклет съдия е подчинено на законоустановени правила;
- Дейността на заклетия съдия е частично уредена в закона и ограничена от преторската формула;
- Заклетите съдии са подпомагани в своята дейност от юристи;
- Заклетите съдии се ръководят единствено от вътрешното си убеждение и са дирили обективната истина;

8. Същност на фазите на производството.

Третата глава цели да представи отделните институти на формуларната процедура в тяхната динамика. Представени са действията на страните и съдебния магистрат във фазата *in iure*, представителството в процедурата и отклоненията във връзка със страните, особеностите на акта на литисконтестацията, действията на органа по същество във фазата *apud iudicem* и същността на окончателния акт, с който завършва процедурата. При анализа на отделните институти е разгледано и приложението на различни принципи, зародили се именно в хода на изграждането на формуларната процедура.

Основно място във фазата *in iure* заема съдебният магистрат. Самото наименование *in iure*, т.е. фазата *по правото* показва, че дейността на магистрата е насочена към установяване съдържанието на претенциите и възраженията на страните и тяхното квалифициране според установените акции и възражения.

Същността на първата фаза на процедурата дава основание за представянето на нова теория, обясняваща възникването на правораздаването в Древния Рим и анализираща причините за разделението на фази, както и особеното участие на магистрата и заклетия съдия. Анализирайки произхода на частната собственост в Рим и обособяването ѝ от колективната семейна собственост можем да стигнем до извода, че първите спорове, разглеждани по публичен ред, са именно споровете за военната плячка, възниквали между римските граждани в хода на военната кампания.

Това твърдение може да бъде подкрепено с факта, че в римската войска в най-ранния период участват мъжете, които са *pater familias* и техните подвластни синове. В този период частна собственост не съществува, а робите и обработваемите земи са собственост на съвкупността от фамилии, имаща общ родоначалник. Следователно военната кампания представлява възможност за придобиване на лично имущество от домовладелците и техните подвластни. Възникващите спорове се разрешават от военачалника, т.е. от носителя на

imperium, който в началото е царят, а впоследствие консулите. Това вероятно е основанието преторът като съдебен магистрат да бъде носител на *imperium* от самото му създаване, макар военната му дейност да е значително ограничена.

Друг аргумент е и институтът на лагерния пекулий – *peculium castrense*, който представлява изключение от правилото, че *pater familias* единствен може се разпорежда с имуществото, придобито от подвластните му, на които цивилното право забранява да своят. Същността на този институт е свързана с придобиването на военна плячка и възможността подвластният да се защитава самостоятелно в споровете за нейното разпределяне. След като е необходима самостоятелна защита, тогава се предоставя възможността и за самостоятелно разпореждане с придобитото по време на военна кампания имущество.

Прави впечатление, че страните сами посочват основанието на претенциите си. Този факт също може да намери обяснение в най-древните спорове, които се разрешават от царя. Като военачалник, той се стреми да няма размирици във войската, но в същото време е наясно, че разрешаването на един или друг спор по същество, колкото и справедливо да е решението, винаги може остави недоволна една от двете страни. Поради тази причина, имайки предвид, че войниците са и членове на народните събрания, целенасочено царят се ограничава само в прилагането на приетите правила от народното събрание. Т.е. той става само свидетел и гарант за прилагането на правилото, без да взима отношение по съществуващото на спора. Допускайки, че рексът съблюдава спазването на правото, той не може да разреши спора по същество, следователно се създава нужда от лице, което да установи случилото се и да разреши спора. Вероятно този своеобразен съдия е избран между самите войници, сред по-авторитетните и опитните от тях.

В този ред на мисли обособяването на две фази е провокирано на първо място от запазването на реда във войската, а на второ място в публичното оповестяване пред всички на спора и в избирането на съдия, който да го разреши. Следователно същността на правораздаването се свързва с римската армия и зараждането на частната собственост, респективно на пораждащите се във връзка със собствеността спорове.

При формуларната процедура фазата *in iure* се свързва и с възможността на магистрата да ръководи пряко дейността на заклетия съдия. Чрез въвеждането във формулата на фикции и заповеди, съдебният магистрат подготвя процедурата с оглед разрешаването на спора не само по повод фактите, които ще бъдат доказвани, а и по отношение на възможните последици от несправедливо решение. Следователно формалното приложение на закона отстъпва пред приложението на правото с оглед резултата. Ето защо може да се твърди, че във формуларната процедура тази фаза има за цел обезпечаване на правилното приложение на правото или иначе казано обезпечаване на достигането на такова разрешаване на спора, което може да бъде характеризирано като *добро и справедливо*.

При формуларната процедура фазата *apud iudicem* и дейността на органа по същество са обусловени от предхождащата фаза *in iure*. Дори може да се твърди, че тя е нейно продължение. Следователно фазата пред съдебния магистрат се явява основна, а фазата пред заклетия съдия допълваща.

Целта на производството пред заклетия съдия е окончателното разрешаване на спора. Дейността по установяване на фактите от значение за разрешаването на спора е предварително предначертана от магистрата чрез формулата. Заклетия съдия е обвързан от формулата и онова, което е посочено в нея, че трябва да се докаже. Следователно фазата по същество се развива в съответствие с писмената програма на съдебния магистрат.

В тази връзка доказването се осъществява само по отношение на посоченото във формулата. Преценката на съдията за относимите към съответния спор факти е ограничена от съдебния магистрат. Действията както на съдията така и на страните са извършвани устно, без тържественост и предварителна определеност на думите. Както във фазата пред магистрата, действията на заклетия съдия и на страните също са публични.

9. Действия на страните пред съдебния магистрат. Литисконтестация.

Формуларната процедура се различава значително от легисакционната що се отнася до действията на страните. Ищецът е длъжен да уведоми ответника извънсъдебно за действията, които ще предприеме. Имайки предвид дейността на римските юристи, можем да твърдим с основание, че задължението на ищеца да уведоми ответника за акциите, които ще предявява срещу него, е възникнало, за да е възможно ответникът предварително да се консултира с юристи и да има ясна представа за възможностите, които стоят пред него. По този начин мотивацията за изпълнение на дължимото, за сключването на извънсъдебно споразумение или за признаване на претенцията пред магистрата се променя значително. Не е без значение и фактът, че страните се явяват пред магистрата подготвени, улеснявайки значително дейността му.

Явяването пред магистрата при извършено *in ius vocatio* е задължително, като задължението възниква по силата на закона. Този факт е в противоречие с теорията за произхода на процеса от одържавения арбитраж. Уреждайки задължението за явяване пред магистрата в първия писан източник на римското право – Законът на XII-те Таблици, още през V век пр. Хр. римската държавна традиция не следва принципите и философията на арбитража, както се твърди в теорията на Мориц Власак.

В тази връзка е анализирана разликата между задължението за явяване пред магистрата и задължението за участие в процеса. Задължението за участието в процеса е свързано с института *indefensio*, и с неговите последици. Задължението за явяване има различни правни последици, свързани с ограничаване личната неприкосновеност на ответника и възможността ищецът да осъществи спрямо него принудителни действия, но само с оглед явяването му пред магистрата. Следователно докато задължението за участие в процеса е свързано с правни последици по съществуването на самия спор и за развитието на производството, то задължението за явяване пред магистрата и скрепените за него мерки имат изцяло процесуална функция.

Пред съдебния магистрат ищецът разполага с различни процесуални способности, чрез които да изложи цялостно претенцията си. На негово разположение са институтите *interrogatio in iure*, *iusiurandum* и различни преторски стипулации.

Чрез тези институти ищецът конкретизира претенцията си или цели приключването на процедурата още в първата ѝ фаза.

Защитата на ответника е обусловена от създаването на различни възражения – *exceptiones*, чрез които предявената претенция може да бъде осуетена окончателно или за известен период. Именно при изгрждането на формуларната процедура и по-специално чрез преторската намеса във фазата *in iure* възниква института на възражението, обуславящ защитата на ответника.

Дейността на магистрата в първата фаза на процедурата предопределя следващата фаза. Магистратът има както възможността да откаже правна защита – *denegatio actionis*, така и възможността да състави формула. Основният елемент на фазата *in iure* е литисконтестацията. Разгледани са различните теории, обясняващи същността на литисконтестацията, като са представени нови аргументи, допълващи различни тези в посочените теории. Същността на литисконтестацията е анализирана посредством нейното действие – установително, правопогасяващо и правопораждащо.

10. Действия на страните пред органа по същество. *Sententia*.

Органът по същество не е обвързан формално от правила, по които да се ръководи в дейността по доказването. Всички доказателствени средства са допустими, като превес имат свидетелските показания и различни писмени актове – сметководни книги, завещания, писма и други.

Заклетият съдия е призван да разреши спора, като издаде *sententia*. Възможно е обаче дейността по доказването да не е спомогнала за установяването на посочените във формулата факти, препятствайки съдията да изгради вътрешно убеждение, поради което той има правото да откаже да издаде решение, обявявайки спорът за неясен – *non liquet*.

По своята същност решението представлява изявлението на съдията за приетото от него за установено в производството и последиците, които трябва да настъпят в изпълнение на формулата, съставена от съдебния магистрат. Тъй като съдията не е обвързан с предварително определена форма, в която да състави

решението си, той устно излага пред страните убеждението си, следвайки логическата структура на формулата.

Издаденото решение е устно и влиза в сила веднага след произнасянето. То е основа на силата на пресъдено нещо – *res iudicata*, и подлежи на принудително изпълнение. В този контекст са разгледани възможните пороци на решението, както и способите за защита на страните от порочни решения.

III. Приносни моменти

Като приносни моменти на настоящия труд могат да бъдат оценени:

1. Фомуларната процедура е представена цялостно, чрез анализ на нейното възникване, развитие и основни принципи. Изложена е завършена картина на причините за възникването, времевите граници на приложение и значението за римското частно право на процедурата. Подробно са разгледани основните ѝ етапи на развитие в контекста на различните теории, свързани с възникването и изграждането на отделни институти.

2. Основни правни понятия са разгледани в светлината на римскоправната традиция и съвременния им смисъл, като са направени необходимите разграничения във връзка с употребата им в римскоправен и съвременен контекст. Проследено е възникването и първоначалната употреба на понятието *граждански процес*. Изследвано е понятието *иск* във връзка с концептуалните различия между съвременното материално и процесуално право на иск и римската *actio*. Уточнено е значението на правно-техническият термин *процедура*, приложим при анализа на правораздаването в Древния Рим.

3. Обоснована е нова теория за възникването на правораздаването в Рим и разделянето на легисакционната и формуларната процедура на фази. Представени са аргументи, разглеждащи от нова гледна точка теорията на Морис Власак за произхода на римското правораздаване в одържавения арбитраж. Направена е връзка между корените на правораздаването и възникването на частната собственост в Рим, в условията на системна военна експанзия и изграждане на римската държава, посредством различните магистратури. Изложени са аргументи в полза на тезата, че правораздаването няма както генетична, така и функционална връзка с одържавения арбитраж. Посочената теза е доразвита с примери, обосноваващи самостоятелното възникване и развитие на правораздаването.

4. Изградена е връзка между основните принципи на гражданския процес със създаването на отделните магистратури в Рим и по-специално с преторите и курулните едили. Детайлно са разгледани функциите на съдебния магистрат и неговата дейност, като основа за развитието на формуларната процедура. За изясняване значението на формуларната процедура е извършен анализ от гледна точка както на публичното, така и на частното римско право, в търсене на взаимообвързаността между органите на държавната власт и възникването и развитието на отделните частноправни институти.

5. Институтът на литисконтестацията е разгледан в светлината на теорията за самостоятелното възникване и развитие на правораздаването, а не в лоното на доминиращата арбитражна теория за римското гражданско правораздаване. В този контекст са дадени нови гледни точки за същността на нейното действие, а също така и за значението ѝ за развитието на формуларната процедура.

6. Цялостният анализ е извършен в стремежа да бъде представена автентична картина за формуларната процедура и съдържанието на процесуалните институти. При анализирането на латинските текстове е избягвана обременеността от съвременния смисъл на понятията и съвременната представа за систематичност на правото, които са значително различни в Древността и до голяма степен чужди на римските юристи. Тази обремененост може да доведе до заблуждаващи изводи, които не спомагат за развитието на познанието както за римското право, така и за римскоправната традиция. Изложена е тезата за преосмисляне на употребата на различни правно-технически термини в контекста на римското право, чието значение създава илюзорност за сходство и провокира неуместни аналогии между римското и съвременното право.

IV. Публикации във връзка с дисертационния труд

IUSTITIA – статия в брой I/2016г. на електронното списание IUS ROMANUM;

ПРИНЦИПИ НА РИМСКИЯ ГРАЖДАНСКИ ПРОЦЕС - статия за Научни четения на тема "Правни норми и правни принципи", организирани от Катедра „Теория и история на държавата и правото“ и Катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на Софийския университет;

ЗНАЧЕНИЕТО НА ФОРМУЛАРНИЯ ПРОЦЕС ЗА РАЗВИТИЕТО НА РИМСКОТО ПРАВО – статия за VII Национална конференция на докторантите в областта на правните науки, организирана от БАН през юни 2017г.;

БОЛОНСКИТЕ ДОКТОРИ И РИМСКИЯТ ГРАЖДАНСКИ ПРОЦЕС - в списание IUS ROMANUM брой II/2016г.;

АРБИТРАЖЪТ В РИМСКОТО ПРАВО – статия за Конференция в памет на доц. д-р Кръстю Цончев за докторанти по право, организирана от Юридическия факултет на Софийския университет 19-20.11.2016 г.;

СИЛАТА НА ПРЕСЪДЕНО НЕЩО В РИМСКОТО ПРАВО – статия за VIII Национална конференция на докторантите в областта на правните науки, организирана от БАН през юни 2018 г. (под печат);



